

УДК 378.147.026

ОЛЕКСАНДР МАМОН

(Полтава)

ДИДАКТИЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ САМООЦІНКИ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ У ВИЩОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Виявлено та обґрунтовано дидактичні умови формування самооцінки навчальної діяльності майбутнього вчителя. Детально охарактеризовано першу дидактичну умову (створення розвивально-дидактичного освітнього середовища). Виокремлено групи організаційних (зовнішніх) і психолого-дидактичних (внутрішніх) умов.

Ключові слова: самооцінка, самоконтроль, педагогічне стимулювання, умова, дидактична умова, освітнє середовище, розвивально-дидактичне освітнє середовище.

Суспільні перетворення, характерні для сучасного стану розвитку української держави в цілому та освіти зокрема, зумовлюють необхідність пошуку шляхів удосконалення професійної підготовки вчителя, здатного реалізувати освітню політику як пріоритетну функцію держави, спрямовану на самовизначення та самореалізацію особистості, задоволення її освітніх і духовних потреб. Самооцінка посідає вагомe місце у структурі самосвідомості вчителя, виступаючи разом із особистісною рефлексією показником його професіоналізму. Тому значної актуальності набуває проблема педагогічного стимулювання студентів до самооцінки навчальної діяльності, адже сформована самооцінка є чинником успішної професійної адаптації вчителя-початківця, а надалі сприяє його фаховій самореалізації та постійному самовдосконаленню.

Розробленню питань формування самооцінки присвячено чимало досліджень. Методологічні та теоретичні підходи до формування самооцінки представлені в роботах Б. Ананьєва, В. Андрєєва, Ю. Бабанського, В. Баранник, Р. Бернса, О. Белобрикіної, О. Біляковської, Л. Бороздіної, І. Кона, О. Леонтєєва, В. Лозової, І. Підласого, А. Реана, В. Сластьоніна, А. Спіркіна та інших учених. Сутність і функції самооцінки, дидактичні умови, методи і форми її формування стали предметом дослідження Да Круш Сампайо Антеро, А. Захарової, Н. Лаврух, О. Ларіної, А. Ліпкіної, І. Малафіїка, М. Пастухової, М. Пирлик, І. Чеснакової.

Теоретичне обґрунтування педагогічного стимулювання як концепції навчання здійснили А. Алексюк, Л. Аристова, С. Гончаренко, І. Лернер, П. Підкасистий, Н. Половнікова, Г. Щукіна та інші; загальні положення теорії педагогічного стимулювання та мотивації навчально-пізнавальної і навчально-професійної діяльності учнів і студентів обґрунтували А. Алексюк, Г. Васьківська, Є. Вінтер, Л. Гордін, О. Леонтєєв, В. Прянікова, С. Рубінштейн, В. Чайка, О. Черноус, Г. Щукіна, О. Янкович та інші.

Попри отриманих напрацювань у теорії навчання та педагогічній практиці, проблема формування самооцінки навчальної діяльності не втрачає акту-

альності та потребує подальшого вивчення. У підготовці майбутніх учителів не визначені дидактичні умови і методи стимулювання до самооцінки навчальної діяльності.

Метою статті є виявлення та обґрунтування дидактичних умов формування самооцінки навчальної діяльності майбутнього вчителя.

Актуальними завданнями для вищих педагогічних навчальних закладів залишаються розвиток предметних знань, умінь і навичок, педагогічної культури і професійної свідомості майбутніх фахівців; навчання їх осмислювати результати власних дій, специфіку діяльності, особистісні якості та виробляти на цьому підґрунті професійно-особистісну спрямованість. Основою розвитку є адекватна самооцінка студента, формування якої вимагає комплексу заходів для його суб'єктної позиції в навчальній діяльності, що забезпечують передумови активності, рефлексії та саморегуляції [8].

Для теоретичного обґрунтування й виявлення необхідних дидактичних умов ефективного стимулювання майбутніх вчителів до самооцінки навчальної діяльності звернемося до визначень понять «умова» та «дидактична умова».

У словникових джерелах зазначено, що умова – це обставина, від якої щось залежить; вимога, що висувається до когось (до чогось) [7, с. 588]; усе те, від чого залежить інше; середовище, у якому перебувають і без якого не можуть існувати предмети, явища [9]; усна або письмова угода про щось, домовленість; правила, що визначені в будь-якій галузі життєдіяльності [2, с. 194].

У педагогічних дослідженнях поняття «умова» визначають як:

- положення нормативного характеру, орієнтовані на зміни педагогічної дійсності і, водночас, на отримання нового педагогічного знання про неї, на розвиток цього знання (Н. Коршунова) [4];

- сукупність об'єктивних можливостей, змісту, форм, методів, педагогічних прийомів і матеріально-просторового середовища, спрямованих на розв'язання поставлених у дослідженні завдань (А. Найн) [6];

- сукупність змінних природних, соціальних, зовнішніх і внутрішніх впливів, на фізичний, моральний, психічний розвиток людини, її поведінку, виховання і навчання, формування особистості (В. Полонський) [10, с. 36].

За влучним висловом С. Гессена, цілі освіти – це цілі відповідного суспільства. Природно, що змінюється суспільство, змінюються цілі освіти, отже, має змінитися система освіти, її складники. Сучасна освіта розвивається в соціальних, економічних і політичних умовах, що зазнають постійних змін. У зв'язку з цим актуалізується проблема розроблення дидактичної системи як складної і відкритої до навколишнього середовища. Вагомим є виявлення умов ефективного функціонування дидактичної системи на різних рівнях. У цьому контексті доцільно говорити про такі дидактичні умови:

- комплекс заходів, зміст, методи (прийоми) й організаційні форми навчання та виховання (В. Андреев) [1];

- цілеспрямовану роботу з узагальнення закономірностей як стійких зв'язків освітнього процесу, що забезпечує можливість перевірки результатів науково-педагогічного дослідження (Б. Купріянов, С. Динін та ін.) [5];

- характеристику одного з компонентів педагогічної системи – змісту, організаційних форм, засобів навчання й характеру взаємодії між вчителем і учнями (М. Зверева) [3];

– сукупність заходів навчально-освітнього процесу, що забезпечують необхідний рівень розвитку певної категорії особистості учня; обставини, що сприяють досягненню або, навпаки, гальмують її досягнення в освітньому процесі (В. Сластьонін) [11].

Дидактичні умови диференціюють за такими ознаками, як:

– сфера впливу – зовнішні (суспільні, виробничі, географічні, культурні) і внутрішні (навчально-матеріальні, гігієнічні, морально-психологічні, естетичні);

– характер впливу – об'єктивні (нормативно-правова база галузі освіти, засоби інформації, розвиток науки і техніки тощо) і суб'єктивні (особистісний потенціал, цільовий пріоритет тощо);

– специфіка об'єкта впливу – загальні (соціальні, економічні, загальнокультурні, екологічні й ін.) і специфічні (етнічний склад, матеріально-технічна база, виховні можливості середовища тощо).

У контексті дослідження дидактичні умови визначаємо як необхідні й достатні для формування адекватної самооцінки навчальної діяльності майбутнього вчителя; сукупність можливостей освітнього та матеріально-просторового середовища, що впливає на особистісний, змістовий, процесуальний, рефлексивно-оцінювальний компоненти даної системи та забезпечує її ефективне функціонування і розвиток.

З метою теоретичного обґрунтування дидактичних умов формування самооцінки навчальної діяльності майбутнього фахівця у вищому педагогічному навчальному закладі ми враховуємо:

– соціальне замовлення в аспекті досліджуваної проблеми – формування конкурентоспроможної, самостійної, творчої, активної, мобільної особистості, умотивованої до самонавчання й саморозвитку;

– особливості реалізації технології формування самооцінки навчальної діяльності майбутнього вчителя у процесі його професійної підготовки;

– інформаційно-технологічний розвиток суспільства, стрімке зростання обсягу знань.

Визнаючи зазначені положення правомірними, ми дотримуємося думки, що запропонований комплекс дидактичних умов ефективного педагогічного стимулювання майбутніх вчителів до формування самооцінки навчальної діяльності у вищому навчальному закладі повинен бути спрямований на:

– створення розвивально-дидактичного освітнього середовища, що забезпечує самореалізацію і рефлексію всіх суб'єктів навчальної діяльності;

– оптимальне поєднання зовнішніх (контроль, оцінка) і внутрішніх (самоконтроль, самооцінка) форм оцінювання в системі контролю й оцінювання результатів навчальної діяльності у вищій школі;

– організація взаємо- і самооцінки навчальної діяльності з використанням інформаційно-комунікаційних засобів;

– готовність викладачів до формування самооцінки навчальної діяльності студентів за розробленою технологією педагогічного стимулювання майбутнього вчителя до самооцінки навчальної діяльності у процесі професійної підготовки.

У рамках нашого дослідження, охарактеризуємо першу дидактичну умову – створення розвивально-дидактичного освітнього середовища.

Освітнє середовище є формою взаємодії всіх суб'єктів навчально-виховного процесу. В основі цієї інтеграції – узгоджені потреби, інтереси, цілі, методи й засоби їх реалізації. Складний інтегративний характер сутності поняття «освітнє середовище» зумовлює обґрунтування концептуальних підходів щодо його формування, а саме:

- гуманістичний – відображає людиноцентричний підхід до розвитку сучасного освітнього середовища, гармонізацію педагогічних і соціальних відносин, формування в майбутніх учителів цілісної картини світу, духовної і педагогічної культури, коли людська особистість визначається найвищою цінністю, а ствердження блага людини – найважливішим критерієм суспільних відносин;

- акмеологічний – дає змогу обґрунтувати закономірності творчого розвитку суб'єктів освітнього середовища;

- розвивальний – передбачає оновлення цілей і змісту на основі компетентнісного підходу та особистісної орієнтації, урахування світового досвіду та принципів сталого розвитку; перебудову навчально-виховного процесу на засадах «розвивальної педагогіки», спрямованої на найповніше розкриття природних задатків;

- системний – спрямований на удосконалення навчально-виховного процесу у вищій школі, установлення зв'язків між різними його компонентами та визначення освітнього середовища як цілісної системи, що формує майбутнього фахівця;

- інформаційний – забезпечує достатній рівень інформаційної культури майбутнього учителя, сприяє підвищенню ефективності професійної підготовки педагогічних кадрів шляхом впровадження в практику роботи сучасних комп'ютерних технологій;

- інноваційний – сприяє створенню інноваційно-творчої атмосфери взаємодії між учасниками навчального процесу, формування у студентів готовності до майбутньої професійної діяльності.

Компетентнісно-діяльнісна парадигма освіти підкреслює важливість соціального розвитку особистості в процесі навчання, формування особистості, здатної жити і творити в умовах мінливого світу, бути конкурентоспроможною, інтегруватися у світове співтовариство (І. Зимня, В. Краєвський, А. Хуторський та ін.).

Усе це настійно вимагає пошуку нових форм організації освітнього процесу, що уможливають створення умов для соціального розвитку студента в межах вивчення конкретних дисциплін у вищому навчальному закладі. Створення розвивально-дидактичного освітнього середовища вимагає змін у навчальній діяльності, які полягають в організації взаємодії між студентами та викладачами на основі партнерських відносин, надання студентам самостійності в цілепокладанні та цілездійсненні, самооцінки її результатів.

Отже, з урахуванням наведених положень під розвивально-дидактичним професійним освітнім середовищем у вищому навчальному закладі ми розуміємо адекватну сучасним потребам особистості і відповідним тенденціям розвитку сучасної культури організацію навчального процесу, що передбачає рівноправну взаємодію всіх учасників навчального процесу, залучає їх до діалогічного, партнерського спілкування в процесі освоєння, споживання, обміну та поширення гуманістичних цінностей, орієнтує цілі, зміст, форми і методи

навчання на особистість студента та акцентує увагу на особистій відповідальності студента за якість своєї роботи в контрольно-оцінювальному складнику навчального процесу.

Виявлення та теоретичне обґрунтування дидактичних умов стимулювання майбутніх вчителів до самооцінної навчальної діяльності засвідчило, що окреслені дидактичні умови можна певним чином диференціювати, виокрепивши групи організаційних (зовнішніх) і психолого-дидактичних (внутрішніх) умов.

Організаційні умови впливають на формування в майбутніх вчителів здатності до самооцінки навчальної діяльності через специфічну організацію досліджуваного процесу – організація взаємо- і самооцінки навчальної діяльності з використанням інформаційно-комунікаційних засобів, готовність викладачів до формування самооцінки навчальної діяльності студентів за розробленою технологією педагогічного стимулювання майбутнього вчителя до самооцінки навчальної діяльності у процесі професійної підготовки.

Психолого-дидактичні умови полягають у послідовному формуванні в майбутніх вчителів здатності до самооцінки навчальної діяльності – створення розвивально-дидактичного освітнього середовища, що забезпечує самореалізацію та рефлексію всіх суб'єктів навчальної діяльності; оптимальне поєднання зовнішніх (контроль) і внутрішніх (самооцінка, самоконтроль) форм оцінювання в системі контролю й оцінювання результатів навчальної діяльності у вищій школі.

Отже, проаналізувавши наукову літературу з питань самооцінки навчальної діяльності і її стимулювання, урахувавши потреби часу, власний досвід викладання у вищому навчальному закладі, зазначимо:

– під дидактичними умовами розуміємо комплекс необхідних і достатніх для формування адекватної самооцінки навчальної діяльності майбутнього вчителя заходів; сукупність можливостей освітнього та матеріально-просторового середовища, що впливає на концептуальний, мотиваційний, когнітивний, методичний, результативно-оцінювальний компоненти технології та забезпечує її ефективне функціонування й розвиток;

– ефективність педагогічного стимулювання майбутніх вчителів до формування самооцінки навчальної діяльності може бути досягнутою виконанням організаційних (організація взаємо- і самооцінки навчальної діяльності з використанням інформаційно-комунікаційних засобів, підготовленість професорсько-викладацького складу до впровадження технології педагогічного стимулювання майбутнього вчителя до самооцінки навчальної діяльності у процесі його професійної підготовки) і психолого-дидактичних (створення розвивально-дидактичного освітнього середовища, що забезпечує самореалізацію та рефлексію всіх суб'єктів навчальної діяльності; оптимальне поєднання зовнішніх форм оцінювання (контролю) й самооцінки (самоконтролю) в системі контролю та оцінювання результатів навчальної діяльності у вищій школі) умов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андреев В. И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности / В. И. Андреев. – Казань : Изд-во КГУ, 1988. – 238 с.

2. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник / С. У. Гончаренко. – вид. 2-ге, доповн. і випр. – Рівне : Волинські обереги, 2011. – 552 с.
3. Зверева М. В. О понятии „дидактические условия“ / М. В. Зверева // Новые исследования в педагогических науках. – М. : Педагогика. – 1987. – № 1. – С. 29–32.
4. Коршунова Н. Л. Единство и различие значений терминов „условие“ и „средство“ в педагогике / Н. Л. Коршунова // Новые исследования в педагогической науке. – 1991. – № 1. – С. 6–9.
5. Куприянов Б. В. Современные подходы к определению сущности категории „педагогические условия“ / Б. В. Куприянов, С. А. Дынина // Вестник Костромского гос. ун-та им. Н.А. Некрасова. – 2001. – № 2. – С. 101–104.
6. Найн А. Я. Общенаучные понятия в педагогике / А. Я. Найн // Педагогика. – 1992. – № 7–8. – С. 15–19.
7. Ожегов С. И. Словарь русского языка: ок. 53000 слов / С. И. Ожегов ; под общ. ред проф. Л. И. Скворцова. – 24-е изд., испр. – М. : ООО „Изд-во Оникс“: ООО „Изда-во Мир и образование“, 2007. – 640 с.
8. Пальчевський С. С. Педагогіка : навчальний посібник для студ. вищ. навч. закладів / С. С. Пальчевський. – 2-ге вид. – Київ : Каравела, 2008. – 496 с.
9. Педагогический энциклопедический словарь / Гл. ред. Б. М. Бим-Бад. – М. : Большая рос. энцикл., 2002. – 528 с.
10. Полонский В. М. Словарь по образованию и педагогике / В. М. Полонский. – М. : Высш. шк. 2004. – 512 с.
11. Слостенин В. А. Педагогика : учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. завед. / В. А. Слостенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов ; под ред. В. А. Слостенина. – М. : Изд. центр „Академия“, 2002. – 576 с.

О. МАМОН

DIDACTIC CONDITIONS OF FORMATION OF SELF-EVALUATING ACTIVITY OF A FUTURE TEACHER IN A HIGHER PEDAGOGICAL ESTABLISHMENT.

The didactic conditions of formation of self-evaluating activity of future teachers were found out as following: the development of didactic educational environment that provides self-realization and reflection of all agents of training activities; optimal combination of external forms of monitoring and evaluation of the results of training activities in higher education within the self-esteem (self) control system; self-organization and mutual learning activities with the application of information and communication tools; willingness of teachers to the formation of students self-learning activities according to developed stimulate teaching technology for future teachers to self-learning activities during professional training.

The author characterized the first didactic conditions, it is the creation of developing didactic educational environment. In training and didactic professional learning environment in higher education we adequately understand the current needs of the individual and relevant trends of contemporary culture, organization of educational process, which provides equitable interaction of all participants in the educational process, involving them into a dialogue, partnership dialogue in the process of development, the implementation, exchange and dissemination of humanistic values, we focus on objectives, content, forms and methods of training on the individual student and concentrates on personal responsibility of the student for the quality of their work in controlling and evaluative component of the learning process.

The examined groups (external) and psycho-didactic (internal) conditions of formation of self-evaluation activity of future teachers were determined. Organizational conditions affect the formation of the future teachers their ability to self-learning activities due to a specific organization of a studied process – organizing of mutual and self-learning activities using information and communication means, the willingness of teachers to the formation of self-learning activities for students according to developed stimulate teaching technology for future teachers to self – learning activities during professional training.

Psychological and educational conditions constitute sequential formation of future teachers' ability to self-learning activities – creating of training and didactic educational environment that provides self-realization and reflection of all subjects training activities; optimal combination of external (control) and internal (self-esteem, self-control) forms the evaluation system of monitoring and evaluation of the results of educational activity in higher educational establishments.

Keywords: *self-esteem, self-control, teacher incentives, condition, didactic condition, educational environment, developmental and educational learning environment.*

Одержано 26.02.2017 р.